

Bal-maske' în Țările Române (sec. XIX) (1831-1838-1842-1849)

Mircea Coloseenco
București

1

Textele de epocă, preluate din presa anilor 1790-1850, care stau la baza expunerii prezente (v. Addenda. I-V.) constituie documente revelatorii de extracție etnocratică în caracterizarea procesului de evoluție a civilizației naționale la începutul secolului al XIX-lea.

Cercetarea noastră se bazează pe informațiile structurate de Ioan Lupu, Nestor Camariano și Ovidiu Papadima, autorii Bibliografiei analitice a periodicelor românești. 1790-1850 (București, Editura Academiei R.S. România, 1966, vol. I, Partea 1-3, 1250 p.), publicată sub auspiciile Bibliotecii Academiei Române și ale Institutului de Istorie „Nicolae Iorga” din București, cuprinzând 24.103 titluri de articole comentate și dispuse în sistem zecimal consacrat în plan internațional științific, extrase din periodicele perioadei menționate în titlul lucrării și apărute, în Țările Române, astfel: în limba română – 67, greaca – 4, franceza – 3, germană și italiană, câte 1; total – 76.

În capitolul Artă. Distracții. Sport, nr. 7, subcapitolele Distracții publice (Reprezentării populare. Circ. Panorame. Teatru de păpuși. Serbări populare. Focuri de artificii. Menajerii), nr. 791, și Jocuri. Dansuri, nr. 793, figurează 146 titluri (91+55), în proporție de 0,61 la sută, față de celelalte titluri referitoare la alte domenii social-politice etc.

Se înțelege că textele din Addendă au fost depistate astfel, iar altele similare în afară de cele desfoliate de noi din periodicele: „Albina românească” (Iași, 1831), „Muzeu naționalu” (București, 1836), „Cantor de avisw (București, 1838, 1842) și „Dunărea” (Galați, 1849), nu mai sunt, cu certitudine.

În aceste condiții, un scurt istoric al perioadei în discuție ne poate ajuta la delimitarea etnografică/etnologică a speciei bal-maské.

Precizam faptul că, urmare a semnării Tratatului de Pace Ruso-Turc (Adrianopole/Fdirne, 2/14 septembrie 1829), Principatele Române Carpato-Dunărene au fost puse sub administrație militară rusă, mai întâi avându-l pe contele T.P. Pahlen - președinte al Adunărilor/Divanurilor Moldovei și Țării Românești (25 apr./7 mai 1829) în locul Domnitorilor celor două principate, apoi pe generalul P. D. Kiseleff (7 nov. 1829 - 20 martie/1 apr. 1834), în care perioadă s-au finalizat lucrările de elaborare a Regulamentelor Organice (30 martie 1830), care au devenit Lege fundamentală până în 1858 (cu excepția intervalului Revoluției de la 1848), care stabileau ca Puterea Executivă să fie a Domnitorului, iar Puterea Legislativă a Adunării Obștești, având ca președinte pe Mitropolit.

Reparația domniilor pământene se face prin asentimentul ambelor puteri suzerane turco-rusă fiind numiți, în Țara Românească, Alexandru Ghica (aprilie 1834 – 7 octombrie 1842), iar în Moldova, Mihail Sturdza (aprilie 1834-iunie 1849), cu firmare în toata regula.

În perioada celor trei decenii de presă națională cercetată pentru lucrarea de față, iese în evidență confruntarea permanentă dintre forțele reacționare/conservatoare cu cele revoluționare/progresiste în toate domeniile social-politice-culturale etc., puterea fiind concentrată în etajele superioare ale boierimii și clerului. Numai că presa va ilustra doar unele aspecte, însă cu reținere ori voalat, dar niciodată ceea ce avea loc dincolo de cortina stăpânirii autocrate laice și teologice, neiertătoare la încălcarea/pierderea cutumelor seculare asumate.

Așa se explica întocmirea și difuzarea Circularii Eforiei Școalelor din București din decembrie 1836 (v. Addenda, doc. II), emanație a castei clericale prin reprezentanții ei, prin care este interzisă participarea elevilor din școlile publice, în cadrul sărbătorilor Crăciunului, la trupele de „măscărici stricători de bunele obiceiuri”, adică alături de cei „care umblă cu Stele și Vicleiuri” dar și eu brezăi, sorcove, colinduri!

Contra acelor „mascarade” au fost îndemnați să intervină cu promptitudine, ca supuși/funcționari ai statului, profesorii și monitorii școlilor publice, făcând poliție eu metode inchizitoriale între școlari de a continua/conserva datinele străbune, considerate păgâne căci „subt masca religiei [...], au fost urmați întru cinstea și slava legii lui Hristos, de la o vreme însă au degenerat în jucărie și ocară”. De aceea, școlarii li s-a admis să umble „numai cu sorcova și numai pă la părinți și pă la rudele lor.”

În cazul populației majore de rând, nu s-a putut interveni.

Cât privește lumea cinurilor boierești, aceasta a împrumutat din străinătăți distracțiile, aspect care dă impresia de aculturație, nu de existența a „două culturi”, teoria leninistă, întrucât ceea ce este viabil/moral se răspândește în toate păturile sociale în final, cum s-a întâmplat și cu balurile mascate.

Primul bal cu mască/bal-maské menționat în presa națională este cel anunțat pentru ziua de 26 decembrie 1831, în Iași, la ospătăria/restaurant, pentru 3 sorcoveți intrarea (v. Addenda I), în deplină ocupație militar-administrativă rusă, în plin Crăciun!

Următorul bal-maské a avut loc șapte ani mai târziu, în București în ziua de 6 februarie 1838, zi de carnaval, în salonul lui Ieronim Momolo, care era multifuncțional - celebru în epocă, în care a dat concerte Johann Strauss-Fiul ș.a. - și în care „o mulțime de măști de tot felul și cu purtare delicată însoțită de vorbiri cu duh desfăta pe privitori. Într-aceste măști, era și patru în costum de un sălaș de țigani; aceștia era foarte vrednici de privire, că vorbea tocmai în felul țigănesc; dintrânsele una da pentru noroc și toți juca jocuri țiganești.” (v. Addenda, doc. III)

Reportajul descriind balul mascat din ziua de 22 ianuarie 1842, în București, organizat de Marele Ban Mihail D. Ghica spre desfătarea copiilor săi, la care a participat însuși Domnitorul Țării Românești, Alexandru Ghica, dar și Consulul puterilor străine, ridicând prestigiul manifestării, precum și întreaga protipendadă a vremii – beizadele, mari și mici boieri, cu odraslele lor

îmbrăcate în diferite costume și purtând măști adecvate de țărani și țărânci români din Transilvania ori de elvețieni, francezi, indieni, ruși, dar nu țigani. Est un bal-maské de ținută aristocrată autohtonă! (v. Addenda, doc. IV)

Câțiva ani mai târziu, după Revoluția din 1848, la Galați, port la Dunăre, cu lume cosmopolită, diversă ea rasă și mentalitate, în ianuarie 1849, apare balul mascat organizat în două secțiuni - Aristocrat și Democrat (v. Addenda, doc. V). S-a făcut breșa în lumea buaă: „Însă, cu toată Aristocrația și Democrația, danțul se executează [...] asemenea dervișilor turcești, gioacă cu atâta furie ca când ar serba ziua fondatorului de Bal-maské.”

4

În pofida tuturor opreliștilor de tot felul, datinele străbune române au viețuit și vor mai viețui.

Presa națională a acelor vremi de la mijloc de secol XIX a menționat cu zgârcenie, totuși, dansurile populare, cum ar fi, de pildă, „jocul călușarilor” de către Ion Heliade Rădulescu („Curierul românesc”, București, 1843), cu presupuziția că reprezintă răpirea sabinelor din istoria romană, dar și alte jocuri naționale: Brăul, Lojeasca, Hora cocoanelor, care au fost interpretate la balul dat de viitorul domnitor Barbu Dimitrie Știrbei, pe atunci mare vornic, în cinstea prințului Albert de Prusia („Curierul românesc”, București, 1843).

În paralel, erau prezentate jocuri naționale eline, italiene, dar și dansuri moderne (tango, vals etc.), relativ restrânse numeric ca spectacole oferite de trupele de interpreți străini, în comparație cu cele de prestidigitație, magie și câte alte scamatorii de import.

Aproape identic, situația menționării jocurilor populare naționale în scrierile anterioare secolului al XIX-lea seamănă fără nici o deosebire. Dimitrie Cantemir, în *Descriptio Moldaviae* (Mss; 1716; ediția latină, București, 1872, p. 128), menționează, în cap. XVII. De moldovororum moribus, numai trei jocuri: Chora/hora, Dancz/danș și Caluczenii/călușarii, danțul fiind adus de la polonezi. La cronicari, nici atât. Totuși, în *Letopisețul Țării Moldovei* (Mss., 1743; editat, 1845-1852, Iași), Ion Neculce scrie că lui Vodă Grigore al II-lea Ghica (1726 - 1733), îi placea „să facă veselii cu naiuri și cu cântece hağimești (=orientale) și cu mulți peilevani (=saltimbaci) măscărici.”

Prin exegeza ei probă, *Măștile populare de Romulus Vulcănescu* (Editura Științifică, București, 1970, 346 p.) rămâne o carte fundamentală în domeniu, pe lângă alte contribuții etnografice mai recente.

5

Cât privește prezența cuvântului mască, cu sinonimele obrăzar (învechit și popular) și mascaroană (învechit și rar), în *Dicționarul limbii române* (DLR. Serie nouă, Editura Academiei R. S. România, București, 1966, Tom VI, Fasc. a 3-a), definiția este lapidară: „Bucată de carton (înfățișând o față omenească sau figura unui animal, adesea caricaturizată, de stofă etc., cu care o persoană își acoperă fața sau o parte a ei spre a nu fi recunoscută, lăsând ochii descoperiți.” Exemplele ilustrative fiind extrase din operele lui Vasile Alecsandri și Costache Negruzzi ori din manuscrisele lui Stancu Căpățineanu, înseamnă menționare

târzie, după 1850, în zestrea limbii române, iar proveniența lui ca venind de la francezi (masque) și germani (Maske), constituie lipsă de informare și, deci, de probitate științifică.

În realitate, cuvântul mască, cu derivatele lui existente în limbile turanice - maskara „bufon, măscărici”, maskaralâk – „bufonerie, rușine, batjocură”, maskelemek – „a masca”, maskeli – „mascat” - sunt larg răspândite în lumea balcanică, dar și în a noastră carpato-dunăreană, înainte de a fi constată prezența în limbile occidentale!

În ceea ce ne privește, va fi o temă de meditație pe care o vom aprofunda-o într-o cercetare viitoare.

ADDENDA BAL-MASKĒ ÎNȚĂRILE ROMÂNE (SEC XIX)

I. ÎNȘTIȚARE

Vineri în 26 dekemrie 1931/ va fi în ospătăria de la S/sinkt/ Petersburg Bal cu mască. Începutul este sara la 7 ~~ceasuri~~ iar biletul de intrare țâne 3 sorcoveți.
(Albina Românească, Iași, III, 61, 24 decembrie 1831, p. 248)

II. CIRCULARA CĂTRE D.D.PROFESORI AI ȘCOALELOR PUBLICE (1836)

O bună educație a copiilor trebuie să fie întemeiată pă prințipuri de religie și de morală, acestea trebuie să însufle mai cu deadânsul orcare învățator în adâncul inimii școlărilor săi, fără de acestă învățatură, care este sfântul foc ce ne luminează mintea, se face pârkol, care mistuiește fericirea soțială. Copiii trebuie să se obișnuiească din cea mai fragedă vârstă a lor să respecteze și să păzească cu toată dragostea religia părinților lor, să nu ia niciodată în hulă sau drept jucărie cele sfinte.

Deosebit de păgâneștele hule ce se aud din gura popoului neluminat împotriva religiei sale cu înjurăturile sălbatice, ce el întrebunțează mai mult dintr-un obicei nesocotit decât din răutate, sânt și alte obiceiuri care din început au fost urmate întru cinstea și slava legii lui Hristos, de la o vreme însă au degenerat în jucărie și ocară.

Asemenea obiceiuri sânt mascaradele ce se fac de sărbătorile Crăciunului cu Stelele și Vicleiurile.

Între faptele mântuitorului Hristos, care mai nainte singure se înfățișa creștinilor celor evlavioși prin cântări mângâioase din gura unor copii nevinovați, au ajuns acum de se amestecă fapte de cea mai desfrănată nerușinare, și așa cucernicia ce s-ar putea însufla în inima creștinului prin această țeremonie religioasă ce otrăvește cu feluri de netrebnicii ce se urmează de chiar aceia din a căror gură ies acele sfinte cântări.

Oameni deplini în vârstă, ușori însă de minte și nerușinați în fapte, amăgesc pă unii copii și subt masca religiei umblă cu pompa pă uliți, p'în cârciumi și prin unele case, nu ca niște propovăduitori de cele sfinte, ci ca niște măscărici stricători de bunele obiceiuri. Acest fel sunt toți aceea care umblă cu Stele și cu Vicleiuri.

În învățătura publică, ce amai aproape îngrijire ce trebuie să aibă cineva este de a apăra pă tineri de orice năravuri rele. Eforia dar socotește de a sa neapărată datorie să oprească cu strășnicie pă școlari de a intra în trupa de mascarade a celor ce umblă cu Stele și cu Vicleiuri, cu brezăi, cu sorcova, cu colinduri.

Prin urmare, să scrie dumitale Domnule Profesor să iei toate măsurile ce vei socoti cuviincioase de opri pă toți tinerii ce urmează la acea școală aă nu se vază umblând cu asemenea tovărășie; iar singuri fără tovărășie să aibă voie a umbla numai cu sorcova și numai pă la părinți și pă la rudele lor. Să faci cunoscut părinților prin bilețuri date la mâna fieșcăruia școlar că copiii căroră li se va da voie de către părinți să calce această oprire nu vor mai fi primiți la școală, pă d-altă parte să pui dumneata subt răspunderi și pă monitori pentru școlarii ce sânt dați subt a lor îngrijire, ca să fie cu priveghere în zilele sărbătorilor și când vor vedea pă vreun școlar amestecat în ceata netrebnicilor să-l cheme îndată la dumneata ca să se oprească cu strășnicie de a mai fi într-acea însoțire.

Într-această chibzuire, Eforia având drept scop a opri pă școlari de a se obicinui să privească cele sfinte drept jucărie, nădăjduiește că dumneata și acum și la orice alt prilej te vei strădui a încuibă în inima copiilor cucernicia ce trebuie să aibă către orice object de religie, ca printr-această îngrijire să se întărească de mici în credință și în virtute.

(Muzeu Național. Gazetă literală și industrială, București, I, 38, miercuri 9 dechembrie 1836, p. 152, col. 1-2)

III. MARȚI. 8 FEBRUARIE: CLUPUL DIN CAPITALĂ (1838)

DD. Ieronim Momolo și Boreli și-au pus toată silința a putea dobândi mulțumirea înaltei noblețe și a cinstitului public din capitală și cu bună dovadă au încredințat, că deși au dat cutremurul bănuială cinstitului public, dar d. Momolo nu au trecut cu vederea: ci îndată au adus arhitect, au vizitat sala, a pus temelii spre siguranție, și nu poate fi nici o primejdie, a decorat sala după cel mai frumos gust, întocmind și orchestră prea bună.

Clupul din 6 februarie/1838/ a fost atât de nobil, cât poate a se asemăna cu oricare clup din orașele luminate din Europa. Sala a fost plină. Nobilitatea toată, damele cele strălucite cu berlianturi ami mult frumusețea sala. O adunare de bucurie se vedea între toate damele. Coconițele cele tinere sta ca nimfele. Adevărat că tot streinul voiajor ce a fost într-acest clup va trece în portofelul său o însemnare națională și, întorcându-să înapătria sa, va povesti că damele și cavalerii rumâni au înaintat foarte mult în moral, în învățături, în gust și în galanterie. În clup se vedea deobște toți rumânii cu deosebită bucurie și mulțumire, pentru buna orânduială și regulă ce se păzește întocmai ca în cele mai însemnate săli de adunări obștești pentru petrecere.

O mulțime de măști de tot felul și cu purtare delicată însoțite de vorbiri cu duh desfăta pe privitori. Într-aceste măști era și patru în costum de un sălaș de țigani; aceștia era foarte vrednici de privire, că vorbea tocmai în felul țigănesc; din trânsele una da pentru noroc și toți juca jocuri țigănești.

(Cantor de avis și comers, nr. 47, marți 8 februarie 1838)

IV. ȘTIRI DIN LĂUNTRU (1842)

Joi în 22 ale aceștia/ianuarie 1842/, Domnul marele Ban Mihail D. Ghica, ca un părinte ce se bucură de creșterea cea religioasă și morală ce dă scumpilor săi fii, vrând a da copiilor o zi de bucurie și veselie a dat un bal masque costume pentru copii, la care a fost față și Majestatea Sa prea Înălțatul nostru Prinț și Domn stăpânitor, D. D. Consulu puterilor steine și mai multe familii de boeri cu copii, îmbrăcați în costume cu mască. La acest strălucit bal, să înfățișa o deosebită frumusețe, o bucurie la părinți, văzând pe fii săi cum să bucură și să veselește; iar tinerile coconițe, și tinerii a căror față era acoperită cu mască și nu se cunoștea una de alta, juca cu bucurie cele mai frumoase jocuri. Sala era iluminată și înfrumusețată cu deosebire, muzica era directorată de D. capel-maister Vist. Balu a ținut până la un ceas după miezul nopții.

Costumu în care a fost îmbrăcați:

Coconițele și coconii marelui Ban Mihail D. Ghica: CC. Elenca, în costum de curte a Craiului Franții, Louis XVI; CC. Olga, în costum de tânără poloneză; CC. Matei, în costum de poșalion franțez; CC. Iorgu, în costum de paje franțuzesc; CC. Vaba, în costum de matelot englezesc;

Coconițele Luminății Sale Beizadea Constantin Ghica: CC. Maritsa, în costum de tânără din Sveția;

Coconițele Ex. Sale General Nicolae Mavru: CC. Maria, în costum de țărancă de coază; CC. Casinca, în costum de eloișeză; CC. Polina, în costum de spaniolă;

Coconițele marelui Logofăt al Dreptății Constantin D. Ghica: CC. Constanța, în costum de lafoli; CC. Profirița, în costum de marchiză franțeză;

Conu Miș, în costum domino;

Coconii marelui Logofăt al Dreptății Constantin Cantacuzino: CC. Grigorie și Dadu, în costum de țărani rumânești de Transilvania;

Coconița și coconu marelui Logofăt Manolache Arghiropolu, în costum de indiani;

Coconița marelui Logofăt Dimitrie Hrisosholeo: CC. Polina, în costum de grădinăreasă franțeză;

Coconițele marelui Logofăt al Credinții Emanoil Florescu: CC. Maria, în costum de țărancă de Sicilia; CC. Zinca, în costum de țărancă de Boemia;

Coconița marelui Logofăt al Credinții Vladimir de Blaranberg: CC. Alecsandrina, în costum de tânără de Svițera;

Coconița și coconu marelui Logofăt Ioan Manu: CC. Elenca, în costum de țărancă svețiană; CC. Iorgu, în costumul Craiului Franții al IV;

Coconii marelui Vistier Constantin Belu: CC. Constantin, în costum de hamal franțez; CC. Iorgu Belu, în costum de corăbier franțez;

Coconița și coconu marelui Agă Scarlat Bărcănescu: CC. Efrosina, în costum de țărancă de Sveția; CC. Scarlat, în costum de fradiavolu;

Coconița marelui Vornic Grigorie Cantacuzino, în costum de țărancă rumânească;

Coconița Olga Zefhari, în costum de mireasă de poșalion franțez;

Coconii Colonelului Gramon: CC. Alecsandru, în costum de arnăut; Cc. Filip, în costum de marchiz franțez;

Coconițele Colonelului Iacomeon: CC. Catinca, în costum de spaniolă;
CC. Olga, în costum de svețiană; CC. Sofia, în costum de țărancă de Rusia;
CC. Catinca fica Paharnicului C. Steriadis, în costum de țărancă de
Rusia.

(Cantor de avis. Gazetă politică și comercială.
Anul 6-lea. Nr. 6, sâmbătă 24 ianuarie 1842, București, p. 1-2)

V. DANȚUL (1849)

Sântem la începutul carnavalului. Plăcerile lui se vor concentra în anul acesta în deschiderea a două saloane pentru Bal-maské prnumite unul Aristocratic și altul Democratic.

Câtu-i de ghibaciu publicul din Galați! – le găsi numaidecât nume.

Însă cu toată Aristocrația și Democrația, danțul se executează, își află amatorii cei carii deși unii nu-și iubesc regulile, dar se mulțumesc numai a-l imita și prin urmare asemenea dervișilor turcești goacă cu atâta furie ca când ar serba ziua fundatorului de Bal-maské.

Danțul va fi idolul tinerimei în petrecerile carnavalului acestuia. Nu va fi de prisos a da o descriere mai întinsă despre acest obiect./.../

(Jurnalul Dunărea, științific, literar și comercial.
Galați. III, 2, duminică 9 ianuarie 1849, p. 5-7)